

Nimalo nije mario za sjajnost i veličanstvo: kad je najbolje stajao, i onda je nosio stare svoje plave čakšire, iznošen kratak čurak i dobro poznatu crnu kapu. Njegova je čerka išla s kotlovima na vodu, kao i ostale seoske devojke, makar da je u oca bila vladalačka vlast. Pa opet, za divno čudo, nije bio nemarljiv prema zlatu i njegovoj draži.

U Topoli bi svak' pomislio od njega da je seljak. S momcima je iskrčio jedan kraj šume; odveo je vodu na jednu vodenicu; posle je imao običaj s njima zajedno hvatati ribu u Jasenici. Orao je i radio zemlju. Svoj ruski orden je pokvario jedared nabijajući obruč na bure. Tek je u boju bio pravi ratnik. Srbi su se odmah hrabrili čim su spazili gde ide on među svojim momcima — bilo ga je lako poznati: čovek je bio visok, suhonjav i plećat, na licu mu je bila neka golema masnica, a oči su mu bile sitne, duboke i svetle. S konja je silazio, jer se najvoleo tući peške. Iako mu je desna ruka bila malo iskrivljena od neke rane, kad je bio još u hajducima, opet je mogao valjano vladati oružjem. Gde se on pokazao, Turci su odmah obrtali leđa: mislili su da nije drugo nego je s njim pobeda.

[...] U mirno je doba nekako bio sklonjen da sve ide svojim redom i jako je mario za kancelarije, iako nije umeo pisati; puštao je stvari rado i pozadugo nek' idu svojim putem. A kad već jedanput dođu blizu njega, i sama mu je pravičnost bila strahovita i silna. Računajući na svoje ime, brat mu se poprilično izmetao iz reda, a Karađorđe ga je dugo trpeo. Ali kad on silova neku devojku, i njezina rodbina stade na glas vikati kako se toga radi i na Turke ustalo, Karađorđe se tako naljuti da je svoga rođenoga brata, kojega je jako pažio, za to nedelo obesio o kućna vrata. Materi nije dao plakati za njim.

U ostalom je bio vrlo dobričina; lako je verovao ako mu je ko štogod rđavo za drugim govorio, pa neka je i sam bio uveren u protivnom pre dva-tri trenutka. A kad se već rasrdi pa prasne, onda ga nisi mogao ničim utišati. Nije htio ni toliko dangubiti da kaže momcima: ubijte ga! On je ubijao sam i nije žalio nikoga.

Makar da je knez Teodosije bio uzrok te je on došao u dostojanstvo, on ga je opet ubio. Posle mu se obično ražalilo, te bi mu i suze udarile, i onda je imao običaj reći: Bog ubio onoga, koji je kriv kavzi. Ali osvetljiv nije bio. Ako je kome jedanput oprostio, posle se nije nikad više ni sećao onih uvreda.

Tako je Karađorđe bio prirodnom neobične sile, koja samu sebe ni priznavala nije, i u sebi se kuvala i ključala, dokle je nije trenutak koji odgušio, a onda je radnja izbijala za čudo energična kako u zlu, tako i u dobru [...]¹

[Nikola Radojičić, *Geografsko znanje o Srbiji početkom 19. veka*, Beograd, 1927, 80—81; Vuk Karadžić, *Iz istorije Prvog srpskog ustanka*. U redakciji Radislava Perovića, Narodna knjiga, Beograd, 1954, 78—79; *Skupljeni istoriski i etnografski spisi*, knjiga I, Beograd, 1898, 11—14, 14—15, 36—37, 38, 130—131, 211—213; *Srbija i Turska u devetnaestom veku*, napisao Leopold Ranke; preveo Stojan Novaković, Beograd, 1892, 122—123.]

HAJDUK VELJKO PETROVIĆ

Hajduk Veljko Petrović, vojvoda krajinski i komendant negotinski, rodio se oko godine 1780. u Crnoj Rijeci, u selu Lenovcima. Kad Pasmandžijine krdžalije, tukući se s vojskom biogradskom, popale i poharaju Lenovce (koji se potom prozovu Negalica), kao i mloga druga sela naokolo, Veljko, kao dijete od desetak-petnaest godina, ostavi oca i majku i braću, i otide u

¹ Sto je donet ovaj odlomak (iz knjige L. Rankea), razlozi su ovi:
1. Vukova građa (rukopis o srpskoj istoriji, njegove hartije i usmena kazivanja) poslužila je kao osnov za delo ovog nemačkog istoričara; 2. Tekst u Rankeovoj knjizi, koji prethodi navedenom odlomku (u navedenom izdanju na str. 121—122) veoma je sličan Vukovom tekstu na str. 34—35 ove knjige i 3. Opservacije za portretisanje Karađorđa nesumnjivo podsećaju na Vuka i njegov stil u pisanju biografija, kako u pogledu pronikljivosti i plastičnosti, tako i po prirodi podataka (takve ih je, jamačno, mogao samo očevidac dati).

Vidin te se najmi u nekakva Turčina da mu čuva ovce ili upravo da poslužuje druge čobane; a poslije nekoga vremena dođe u Požarevac i onđe se najmi u vojvode da mu gotovi jelo. Pošto i tu proveđe neko vrijeme, zadržati se na Vaskrsenje igrajući s momčadma u kolu, te svome gospodaru ne zgotovi na vrijeme večere, zato ga gospodar poćera da bije, a on uteče i otide u hajduke k Stanoju Glavašu, s kojim ono ljetu (1803. godine) proveđe. Kad pred zimu hajduci otidu po jatacima, njega Glavaš namjesti u nahiji smederevsкој u selu Duboni kod nekakva čoveka kao da mu čuva ovce. I tako na jataku, kao najamlik čuvajući ovce, oženi se u tom selu, ušavši u kuću nekakvoj udovici, rođaci ili posestrimi Stanoja Glavaša, koja nije znala da je on hajduk, nego je mislila da je pravi najamlik.. Kad se u početku 1804. godine počne dizati buna na dahije, on se jedno veće obuče tajno kod svoga bivšeg gazde u hajdučke haljine i pripaše oružje, pa onako nakićen dođe k ženi u kuću, a žena kad ga vidi, stane se busati rukama u prsi: „Kuku mene, međer sam ja pošla za hajduka!“ No on je utješi i zaprijeti joj da ne kazuje nikom ništa, pa otide da traži društvo. Kad se već buna počne, on se iznajprije držao sa Stanojem Glavašem, a poslije se prilijepi Đuši Vulićeviću, kao poglavici nahije smederevske, i tako je uza njega išao i vojevao gotovo dvije godine; a kad Đuša (1805. godine) pogine u Smederevu, on ostane kod njegova brata Vujice; no u tom je već i sam bio stekao nekoliko momaka i načinio se kao buljubašica. Te zime, između maloga i velikog Božića dođe sa svoja nekolika momka pijan u Smederevo, te oplijeni nekakve Turke koji su se bili predali Srbinima; zato ga Srbi pozovu na sud, no on ne smjedne doći nego pobegne opet u hajduke, i tako se sa svojim momcima krio i verkao kojekuda po Krajini, dok negde kad su se Srbi spremili da dočekaju Turke, izide s postoma momaka te se predra Crnom Đordiju, i tako mu se oprosti sve.

U početku 1807. godine, pošto Srbi zavladaju Biogradom, Veljko se stane moliti srpskom Sovjetu da mu dadu dopuštenje da pređe iz paraćinske nahije na Krivi

Vir, da pobuni Crnu Rijeku ili Mali Timok i da otme od Turaka, za koji posao on nije iskao nikakve druge pomoći do jedan barjak, i otvoreno pismo da svaki čovek od bjegunaca ili došljaka iz onoga kraja, koji hoće, može slobodno s njima poći na taj posao. Ponajviše ondašnjih sovjetnika srpskih niti su znali što je Krivi Vir, ni Crna Rijeka, niti su tijeh imena prije čuli do od njega; zato su ga iznajprije sve razbijali, a kad im on dosadi moleći se svaki dan, onda reče Mladen, koji je kao najstariji bio u Sovjetu: „Hajde, more, kad je tako navalio da ga pošaljemo, pa ako da Bog te što otme, dobro, rasprostranićemo zemlju našu; ako li pogine i propadne, mi mu nijesmo krivi, vidiš da neće da miruje, nego će otici i bez dopuštenja.“ I tako mu dadu barjak i otvoreno pismo, u kome ga naimenuju buljubašom i dopuste mu da može svaki od došljaka iz onoga kraja, koji hoće, poći s njim slobodno; i dadu mu još nekolike stotine groša novca i malo džebane. Veljko sad s tim barjakom i pismom skupi gotovo 100 kojekakvih bjegunaca i bećara iz onoga kraja, pa udari s njima upravo preko Krivoga Vira i dođe u selo Podgorac, te onđe opkoli nekakva bega u kuli. Istina da s begom nije bilo više do desetak-petnaest duša, ali je kula bila tvrda, zato mu danju nijesu mogli ništa učiniti; a kad bude uveče, Veljko nađe u selu nekoliko buradi i kaca, pa ih napuni slamom i sijenom i, privaljavši pod kulu zapali, te tako upali kulu. Kad kula stane goreti, beg se preda. Tu Veljko nađe kod bega u čemeru 800 dukata i još nekakve dvojice trgovaca, koji su bili pošli da kupe goveda pa se tu zastali, pune dvije zobnice bijelih novaca; osim toga pouzima od Turaka sve oružje; a od haljina što bude u Turaka bolje, ono pomijenaju (Veljko i beg, a njegovi momci i ostali Turci) za svoje gore; tako Veljko uzme i begova ata sebi, a njemu dade svoga konja, pa ga sjutradan sa svima Turcima lijepo isprati u Tursku. Potom Veljko iskupi sve svoje momke u paradu, pa im onu jednu torbu bijelih novaca podijeli svima jednako; tako im razdijeli i oružje begovih momaka; a što su uzeli od bega i od ona dva trgovca nekoliko pari lijepih pištolja i noževa, od onijeh on

najbolje izbere za sebe, a ostale ispoklanja znatnijim momcima, govoreći jednome: „Na, ti si moj bimbaša“, drugome: „Ti si moj buljubaša“, trećemu: „Ti si moj barjaktar“ itd. Pa onda onu drugu torbu novaca započati i po svome bimbaši pošalje Sovjetu, i piše mu kako je njemu Bog dao te je zadobio, i od dobitka svojega šalje po svome bimbaši dijel u narodnu kasu. Kad bimbaša te novce s pismom doneše i preda Sovjetu, sovjetnici nijesu znali ili će se prije čuditi kako Veljko tako odmah dobi tolike novce i njima posla, ili otkud njemu bimbaša kad je on tek buljubaš! Najposlije dozovu bimbašu unutra pa ga zapitaju: „Ko si ti?“ A on odgovori: „Ja sam bimbaša gospodara Veljka.“ — „A kad si ti bimbaša, šta je Veljko?“ — „On je, veli, gospodar.“ Da su gospodar i bimbaša iskali što od Sovjeta, moglo bi biti i više razgovora, ali budući da su davalni, tako Sovjet primi torbu novaca dragovoljno i blagodari i bimbaši i gospodaru.

Kad čuju ostale subaše i begovi po Crnoj Rijeci šta je bilo od ovoga bega u Podgorcu, odmah svi pobegnu u Vidin i u ostale okolne gradove i varoši, a Crnu Rijeku ostave Veljku; no on ne ćedne narod sav dizati na vojsku (kao što je bio običaj), nego prikupi još nešto bećara i samovoljaca, a narodu kaže da rade svaki svoj posao, a on će ih čuvati od Turaka, samo da mu vojsci tain donose; pa se potom namjesti u nekakvom selu da zimuje, jer je bilo još rano i bio snijeg udario. Kad Turci u tom čuju šta se radi po Crnoj Rijeci i razaberu da Veljko nema mlogo vojske, onda se podigne iz Vidina nekoliko stotina Turaka i podu na njega; a kad dođu na posljednji konak, pa će kao sjutra udariti, onda on sakupi svoje momke pa im reče: „Braćo! Mi Turke ovde ne možemo čekati, jer je njih mlogo više nego nas; već hajdemo, u ime Boga, da mi udarimo noćas na njih, pa ako ih kako zabunismo i razbismo, dobro; ako li im ne mogbudemo ništa učiniti, a mi ćemo noć na glavu, pa u planinu“. Pa onda pođignuvši sve svoje momke, otide te se polako privuku i uđu usred Turaka, pa ujedanput svi obore vatru iz pušaka i stanu vikati turski: „Bježite! Razbi nas Hajduk

Veljko“. Turci se od pucnjave i od vike onako iza sna smetu, a konji im se još izotkidaju pa udare preko logora i preko njih; i tako Turci pobegnu, koji pješice, koji bos, koji gologlav, a sav logor ostave Srbima. I od tada Veljko ostane kod svojih momaka i bimbaša i buljubaša *gospodar*, a kod Sovjeta i Crnog Đordija *hrabri vojvoda*, a kod Turaka na svemu onome kraju *strašni neprijatelj*.

Godine 1809, poslije propasti na Kamenici, čuvaо je Banju od Turaka i bio mu je Sovjet poslao Stefana Živkovića kao za upravitelja ili savjetnika, bojeći se da on sa svojom prevelikom slobodom i hrabrosti ne bi de vojsku svoju ludo potro i pogubio. Tukući se tu oko Banje s Turcima, rani se i on i Živković. Pošto ih Turci opkole i, držeći ih nekoliko nedelje dana opkoljene, vrlo pritisne, dođu im Mladen i Vujica s vojskom u pomoć. Kad oni vide i poznadu srpsku vojsku, onda Veljko, koji se prije Živkovića bio ranio i već se prodigao, uzjaše na ata, pa krosred turske vojske izide među Srbe, te im kaže deće onu noć pograditi šančeve i otkuda će udariti na Turke; pa se onda kroz Turke opet vrati u Banju da uredi vojsku svoju, da i ona u određeno vrijeme udari de treba. Kad Srbi ovi spolja dođu uveče na ono mjesto de im je Veljko kazao da načine šanac, onda se nesrećom nekako obori puška nekakvom vojniku srpskom sama te pukne, i tako se srpska vojska pobuni i uteče natrag, a Veljko kad čuje de puške pucaju, pomisli da Srbi udariše na Turke, pa udari i on iznutra, no Turci ga uzbiju natrag. Kad ujutru svane, a to od Srba na određenom mjestu nigde nikoga, nego im se viju barjadi čak negde po nekakvim brdim; onda Veljko, ne mogući se više u Banju držati (jer su mu Turci bili i vodu uzaptili), a ne imajući već nikakve nadežde na Srbe, namisli da s vojskom bježi kroz Turke, pa ko prođe, prođe, a ko ostane, nek' ostane. Kad se on u svojoj sobi spremao da bježi, zapitaju ga momci šta će činiti sa Živkovićem, koji je u drugoj sobi ranjen ležao, a on odgovori pozdravo, kako će Živković čuti: „Šta ćete činiti? Ako može ići, neka ide, kao i ostali ljudi; ako li ne može, a vi mu odsijecite glavu,

pa ponesite da je Turci ne nose". Kad Živković čuje te riječi, on pomisli: „Šta! Ovaj kakav je lud, on će to i učiniti", pa skoči onako ranjen i nada između prvih.

Kada Turci te jeseni dođu na Moravu, Veljko im je sa svojim bećarima izokola činio veliku štetu i uzne-miravao ih i plašio. A kad bude u Biogradu o Novom ljetu na skupštini, optuže ga nekakvi kneščići i bulju-bašice iz onih nahija kuda je on zapovijedao da je nekakve đevojke silovao i momci njegovi da su nekak-vim ljudima pootimali goveda i ovce i prodali kao tur-sko; i zato ga Sovjet osudi u kulu, no srećom njegovom onaj ga dan ne zatvore nego ostave do ujutru, a on uveče skupi svoje momke pa im kaže: „Braćo! Ja sam mislio: mene zovu u Biograd da me pitaju koliko sam rana ljetos pretrpio i koliko mi je momaka poginulo, koliko li sakatih ostalo, i koliko mi je kumbara više glave puklo, i koliko je konja poda mnom poginulo, i imam li čim momcima ajluk isplatiti, a oni me pitaju koliko sam đevojaka obljubio; pa sjutra hoće da me zatvore u kulu; nego bježite da bježimo odavde". Pa se onda digne sa svima svojim momcima i tu noć pobegne iz Biograda. Kad ujutru stignu u Smederevo, onđe od-jašu od konja te se odmore i ručaju, i kaže svakome kako je utekao iz Biograda i idu upravo k Milenku u Poreč: „Dovde sam, veli, bježao, a odvade ću ići polako, a ko je rad biti se i mrijeti, neka ide za mnom". Iz Smedereva poslije ručka otide preko Morave i dolje preko nahije požarevačke upravo u Poreč, đe ga Milenko jedva dočeka, i odredi mu po 500 groša na mjesec, a njegovim bimbašama i büljubašama kom 200, kom 100, a momcima kao i ostalim bećarima.

Kada pređu Rusi 1810. godine u Krajinu, otide i on sa svojim momcima pred njih, i to je cijelo ljetu s njima hrabro vojevalo oko Dunava i Timoka, i za hrabrost svoju dobio zlatnu kolajnu; a pod jesen je vodio rusku vojsku na Varvarin, đe se u onoj slavnoj bitki ranio u lijevu ruku i potom u šaci malo ostao sakat (niti je mogao prsta dobro skupiti ni ispraviti). Toga ljeta do-bije negđe od Turaka vrlo lijepu sablju, okovanu sre-brom i zlatom i iskićenu kamenjem, pa je preko onda-

šnjeg poglavara ruske vojske pošalje feldmaršalu Ka-menškomu na dar, no on mu je vrati natrag, izgovarajući se da on nije vrijedan takvu sablju nositi, nego neka je nosi onaj junak koji je od Turaka zadobio; i pošalje mu 200 dukata na dar.¹

Premda se on toga ljeta sastajao i pomirio s Crnim Đordijem, no u jesen ostane opet kod Milenka i kod Petra, i oni ga po Novom ljetu (1811. godine) dovedu u Biograd da bi im sa svojim momcima bio u pomoći ako se pobiju s Mladenom i s Crnim Đordijem. Crni Đordije pak i Mladen, videći da je on jedina nadežda i potpora Milenkova i Petrova, oblaskaju ga i potkupe, pa još iznesu nekakvo lažljivo pismo kao da su Turci udarili na Banju, te ga tako pošalju na Krajinu pred Turke, obećavajući da će mu se odmah vojvodska diploma za njim poslati, kao što i bude.

Te iste godine u ljetu skoče opet na njega one buljubašice i kneščići iz Banske i iz Crnoriječke, koji su sad već na prošavšoj skupštini vojvode bili postali, ali od njega nijesu mogli da vojvoduju, te ga optuže Mladenu i Crnom Đordiju i, podmitivši pisara Črnog Đordija, dignu ga sa velikom žalošću njegovom iz Banje i premjeste u Negotin, mjesto Miše Karapandžića, koji umre toga ljeta. Kad je tako došao u Negotin, nikakva drugog bogatstva nije imao osim dobrih konja i gospod-skog ruha i oružja; jer na vojsci što je god otkud do-bijao, sve je dijelio sa svojima; ali tu 1812. godine za-kupi od Sovjeta skele i đumruke na onom kraju, te se srećom vrlo obogati, no i taj dobitak gotovo sav podi-jeli sa svojim bimbašama i buljubašama.

Kad se 1813. godine otvorí rat s Turcima, odredi mu Sovjet i Crni Đordije još tri knežine iz nahije požarevačke u pomoć da čuva onaj kraj od Turaka. Pošto s ostalim ženama i s đecom iz Negotina isprati i on svoju ženu sa snahama i s đecom u Poreč, dođe

¹ O ovome Vuk je skoro istim rečima pričao još 1817. g. u Drugoj recenziji srbskoj: Ljubomir u Jelisumu. — Skupljeni gramatički i polemički spisi, I, Beograd, 1894, 140. — Prim. G. D.

mu jedan prijatelj¹, i videvši po sobi različne srebrne nakite konjske i druge kojekakve skupocjene stvari, zapita ga uveče nasamo: zašto i to nije poslao sa ženom u Poreč; a on mu odgovori: „Neka žene nose i čuvaju njihove košulje, i čarape, i platno, i pređu, i pletivo; a ovo su stvari junačke, koje sam ja na sablju dobio i sad sa sabljom valja i da čuvam; a koji to nije kadar sabljom čuvati i braniti, nije ga vrijedan ni imati. Sramota bi bilo da Turci dođu u moju kuću pa, kod tolike slave i imena moga, ništa u njoj da ne nađu“. Prijatelj je taj njegov namjeravao da ide u Biograd, no on ga je zadržavao i ustavljao govoreći: „Mi smo ovde dosta veselih dana zajedno proveli, ostani i sad da razbijemo Kapetan-pašu (za koga se govorilo da će s vojskom na Negotin udariti), pa barem i slavu da dijelimo“. Prijatelj ga zapita kako misli on sad razbiti Turke, a on mu odgovori: „E! kako? Izvešću moje soldate i bećare pred njih, pa ču im mater“. On tada svega vojske nije imao pod svojom komandom više od 3.000, pa i to nije bilo sve u Negotinu nego nešto bilo odvojeno u Brzu Palanku, a nešto u Veliko ostrvo, a za Turke znalo se da ih ide na Negotin više od 15.000; zato mu reče prijatelj: „Ali sad neće udariti na tebe samo subaše, nego će doći carska vojska i dovući ubojne topove i kumbare; zato može biti da bi bolje bilo da se ti ne zatvoriš u Negotin, nego da načiniš još jedan mali šančić ņe u planini, a ovde da narediš samo toliko pješaka koliko je potrebno za čuvanje šančeva i da im postaviš dobre urednike; pa kad Turci udare na Timok a ti izidi te ih dočekaj tako s bećarima i soldatima, pa ako ih razbiješ, a ti hajde opet u Negotin, ako li tebe Turci razbiju, ne ideš više u Negotin, nego sa svim konjicima i ostalom vojskom, što je suviše u šančevima, idi u planinu; pa će se Turci tebe iz planine s 1.000 ljudi više bojati nego da imaš 10.000 pa da te ovde opkole“. Na to se on grohotom nasmije, pa odgovori: „E! ti si se poplašio od Turaka. Moli se ti samo

Bogu da Turci udare, pa kad dodu moji kozaci s Timoka i reku: „Eto Turaka“, — onda ču ja pripasati sablju i uzjahati Kušlju*, pa idem u polje pred njih, a ti viči Petra ključara neka ti doneše oblu pelenaša, pa evo ovde sjedi te pij i uzmi durbin te gledaj kako ču ja njima da mater“. Potom na nekoliko dana taj prijatelj njegov srećom otide u Poreč i odande u Biograd, a on ostane u Negotinu po starome.

Kad Turci Redžepovi iz Adakale prvi put iziđu u Ključ da narodu ne dadu bježati unutra u Srbiju, nego da ga vraćaju u Adakale, i tu se pobiju s Veljkovim bratom Milutinom, onda Veljko podigne nekoliko stotina svoje vojske i otide preko Timoka, pa pješake ostavi iznad vidinskoga polja u brdima, a on s konjicima siđe do samoga Vidina i pobije Turke koje onako iznenada zateče na polju; pa se taj isti dan s nekoliko hiljada ovaca i goveda vrati zdravo i veselo u Negotin.

Kad se vojska turska prikupi u Vidin, onda se dignu nekolike hiljade turskih konjanika, te pređu preko Timoka samo da vide kako je; no Veljko ih dočeka oko Bukovče i srećno ih uzbije natrag. Potom treći dan udari sva sila turska, s topovima i sa svom opravom, te pređe preko Timoka. On, istina, s ono svoje vojske što je mogao izvesti iz šančeva iziđe opet pred Turke i s neiskazanom hrabrošću udari da bi ih opet uzbio; no šta je on sa svojih 3—400 konjika i s toliko vlaških soldata u ravnu polju mogao učiniti turskoj vojsci od 15—16.000? S jednom se vojskom tukao, a dvije su tri obilazile da mu zađu s leđa; i tako on ustupi i izmičući se pred Turcima dođe u Negotin. Tu noć iziđe opet iz Negotina te udari na Turke; no Turci se održe. I tako je poslije nekoliko dana svaki dan izlazio u polje i sa neiskazanom hrabrošću tukao se s Turcima, no Turci se utvrde i pograde šančeve oko Negotina. Turcima dođe u pomoć Redžep iz Adakale i karavlaški knez Karadža i sam veliki vezir Rušić-paša; a u njega i od ono malo vojske što je imao izginu i izrane se najbolji junaci. Turci su se svaku noć kroz zemlju bliže

¹ To je verovatno bio sam Vuk, koji je tada išao s izvesnim zadacima u Negotin. — Prim. G. D.

* Kušlja — tako mu se zvao najmiliji konj.

prikučivali k srpskim šančevima i najposlije su se tako blizu bili prikučili da su se batinama pustimičke mogli tući. Tu već sad drugoga boja nije bilo osim sa šančeva iz topova i iz kumbara i iz pušaka. Turci sve kule negotinske topovima i kumbarama razvale i obore, i sama ona najveća kula đe je on sjedio padne i on siđe u podrum. Najposlije mu nestane džebane, osobito taneta i topovskih i puščanih, zato pokupi sva kalajna kandila i kašike i tanjire, te rastopi na puščana taneta; a u topove je, kad su negđe Turci činili juriš, metao najposlije i talijere.

Još iz početka, kako je viđeo da mu džebane nestaje, pisao je Sovjetu u Biograd da mu pošlu džebane; i krivio ih što zaranije nijesu to uradili i više mu džebane poslali; i najposlije prijetio im, govoreći: „Ako Bog da te ovu ranu prebolim koja je sad na meni (tj. ako izide živ iz Negotina), hoćemo se na zimu pitati kako se drži carevina“. Iz Biograda pošalju mu odmah (po onome istom prijatelju koji mu je govorio da se ne zatvara u Negotin) jednu lađu topovskih taneta i narede da se barut i puščane džebane uzme iz Poreča i da mu kako pošlje ako bude moguće; no to sve za njega stigne dockan u Poreč, a ni ostalima se ne mogne unijeti u Negotin. Također je pisao i Mladenu da mu se pošlje pomoć, kao što je bilo ugovorenno no Mladen, uzdajući se u Veljkovo junaštvo, mislio je da Negotin neće tako lasno propasti, a što će se Veljko malo više namučiti, nije mario, nego je još govorio: „Kad je mir, njemu se pjesma pjeva i po 10 muzikanata za ručkom sviraju: nek' se drži sad“. I tako, odgađajući od danas do sutra, ne pošlje mu pomoći.

Sad već kako su se Turci tako prikučili, i nije se više moglo izlaziti na polje da se s njima bije, on je i dan i noć hodao po šančevima i ljude slobodio i uređivao da čuvaju dobro. Tako jedno jutro (prvih dana mjeseca avgusta) izide u jedan mali šanac, i na tabljama stane narediti i kazivati kako će se nešto zagradići i popraviti što su turski topovi bili razvalili; a turski ga tobđija zagleda, pa potegne iz topa, te ga udari isprijeka krosred pleća i tako ga prekine i raznese da

ništa više nije mogao reći do: „Drž—“, i s tom polovinom riječi padne mrtav na zemlju. Kako on tako padne, momci njegovi, koji su onđe bili oko njega, odmah uzmu nekakve trave, što je za konje bila donešena i onđe se desila, te ga pokriju da ga ljudi ne vide; i tako je do mraka tu ležao mrtav a uveče ga brat njegov Milutin s momcima uzme te ga iznese iz šanca i sahrani kod crkve. Zaludu su tako smrt njegovu krili: vojska sva još onaj dan pozna da Veljka nema među njima; i iznajprije jedni stanu govoriti da se ranio pa leži, a drugi da je prošao kroz Turke i otišao po indat; a malo poslije svi doznađu da je poginuo. Dok je on sa svojim momcima svaki čas po šančevima prolazio, niko nije smio pokazati da se poplašio i slutiti na zlo, nego je svaki morao biti slobodan i veselo ako mu se i neće; a kako njega nestane, vojska odmah poviče da se više ne može držati u Negotinu, nego da se mora bježati makar kako. I tako Srbi peti dan poslije njegove smrti ostave Negotin i pobjegnu u Poreč. Potom odmah sav onaj kraj, a malo poslije i sva Srbija, pozna da Veljka nema.

Veljko je bio tanka i visoka struka, smeđe kose i vrlo malih brkova, duguljastih suvih obraza, širokih usta i podugačka, malo pokučasta nosa; i nije mu mlogo više bilo od 30 godina kad je poginuo. Po srcu i po telесnom junaštvu bio je prvi ne samo u Srbiji, nego se može slobodno reći i u cijeloj Evropi svoga svud ratnoga vremena. U vrijeme Ahila i Miloša Obilića on bi zaista njihov drug bio, a u njegovo vrijeme bogzna bili se oni mogli s njim isporediti. No to njegovo preveliko junaštvo Kara-Đordije i Mladena ove posljednje godine nijesu upotrebili kao što bi valjalo. Negotin, kao i svaki drugi grad, mogao bi mlogo manji junak, ali dobar urednik, čuvati bolje od njega; a on bi u polju pred odbaranim konjicima vrijedio više nego hiljade drugih. A osim toga, on je svagda potrebovaо starješinu da mu kaže šta će činiti; to je on sam priznavao i još je kazivao da bi od sviju srpskih starješina s kojima je gojevaо najvolio slušati Vujicu i kneza Miloja Todorovića (a za Mladena je javno govorio da on nije za vojsku, i da Srbi moraju biti nadbijeni i nesrečni đe

god on zapovijeda i upravlja). Kao što mlogi veliki ljudi poznaju svoju vrijednost, tako je i Veljko svoju poznavao i često se srdio što đekoje male vojvodice, koje su svoja vovodstva manjom hrabrošću ili novcem i s lažama dobili (kao na pr. Džoda Vražogrnački, Jova Po-rečki, Živko Kladovski, Milisav Zaječarski), imaju ime i čest kao i on; i često bi govorio: „Da Bog dâ da se Srbi ne umire s Turcima dok sam god ja živ, jer kako Turci udare, odmah mene stanu malo odlikovati od ovih kokošara*; a da se umiri s Turcima, onda bi mi i žene sudile; a kad ja umrem, da im Bog da mir, pa nikad više rata da nemaju“. Istina da se Crni Đordje gotovo više bojao njega nego on Crnog Đordija, ali je slušao zapovijesti dosta dobro, osobito kako se bio preselio u Negotin. Bio je pravi hajduk i tim se imenom dičio i ponosio do svoje smrti. Kao pravi junak, i đe je valjalo, nije umio lagati. Tako je bio iskren i prostodušan da mu čovek nikakve tajne nije mogao kazati. Istina da je slabo bio pobožan i duševan, ali mu je opet mogao čovek, kao pravom junaku, u po noći bez ikakve svjedadžbe nebrojeno blago povjeriti. Može biti da je ono karakteru svome najprotivnije učinio što je izdao Milenka i Petra u Biogradu. Koliko je na novce i na ostali svaki plijen bio lakom na vojsci, toliko za te stvari nije mario kad ih je imao, nego ih je štedro poklanjao drugima, pa i to ne samo svojim vojnicima nego i drugome svakome: „Kad u mene, veli, ima, kome god treba neka dođe da mu dam, ali kad u mene nestane, ja će oteti u koga god znam da ima“. Ruse je neiskazivo ljubio i mloge je običaje od njih poprimio, na pr. s astala jesti, kosu strići, maramu oko vrata nositi, punč piti, mrsiti, karte igrati itd. Samo nije čeo od njih da primi da ženu posadi sa sobom za astal, nego je ona morala s njegovim snahama (a sa svojim jetrvama) poljevati gostima da se umivaju, donositi jelo, dvoriti i tanjire mijenjati. A budući da mu se i vojska ruska vrlo dopala, zato je bio načinio nekoliko kozaka, s kopljima i sa sabljama kako god što su ruski, a pješaci su mu se morali ekser-

* Tako je zvao one vojvodice.

cirati svaki dan i jutrom i večerom. On je o ruskoj nepobjedimosti toliko bio uvjeren da nikako nije mogao vjerovati da su Francuzi došli u Moskvu, niti mu je ko smio to pomenuti dok se god nijesu natrag vratili. Kad se 1812. godine glasilo da će Srbi po buku-reškom miru da predaju Turcima oružje, on je govorio da će sa svojim momcima ići preko Karavlaške u Rusiju. Rusi su tu njegovu ljubav, kao i hrabrost, vrlo dobro poznavali, i oni su njega ljubili i poštivali; dženeral mu je Markov poklonio Pelivan-pašin binjiš od dva lica, s jedne strane crven a s druge plavetan, iskićen srebrnim i pozlaćenim pločama i titreikama*.

Veljko se ženio dva puta, ili, upravo reći, imao je dvije žene. S prvom je ženom iznajprije živio dosta lijepo, a poslije se zavade što mu ona nije čela da služi momaka kad zimi dođu s njim s vojske. Kad mu ona jedanput srdita kaže da neće služiti njegovih hajduka, on joj reče: „To su moja braća, s kojom sam dobio čest i slavu i sve što imam; zato ti njih moraš služiti i poštovati kao i mene; ako li nećeš, ja će te ocerati pa uzeti drugu ženu“. A ona mu reče: „Dok je živ Kara-Đordje i moj brat Stanoje Glavaš, nećeš ti mene ocerati“. Onda joj on na to odgovori: „Tamo njoj mater i s Glavašem! a Kara-Đordje neka sudi i zapovijeda svojoj ženi; a ti ćeš viđeti smijem li ja to učiniti ili ne smijem“. Potom, 1809. godine, kad Turci dođu na Moravu, žena se ta njegova doseli iz Jagodine u Biograd, i onđe ostane kad on uteče u Poreč. U Poreču nađe jednu lijepu đevojčicu, po imenu Stanu, koja je iz Krajine, iz sela Sikola, bila pristala za bećarima, koji su poharali Sikole i još nekoliko sela krajinskih, i došla u Poreč da se tuži Milenku i ostalim poglavarima ne bi li joj povratili njezine darove i haljine; ovu đevojčicu on najprije vidi u kući krajinskog kapetana Stojana Abraša, i omiljevši mu odmah, odmami je u svoj konak, kao da mu sluša gospodju, i više je ne pusti od sebe, nego je preobuče u varoške haljine i stane živeti s njom kao

* Ovaj je binjiš sad, čini mi se, u riznici plemenitog gospodina Pavla Čarnojevića.

sa ženom. Kad njegova žena u Biogradu čuje da se on već gotovo oženio, ona se stane spremati da dođe k njemu u Poreč; no on joj odmah poruči da će je baciti u Dunav ako dođe. A kad se te jeseni sastane i pomiri s Kara-Đordijem, on dade vladici hiljadu groša, a toliko Kara-Đordijinim pisarima, te mu dopuste da se vjenča sa Stanom; i tako se oženi po drugi put, a onoj prvoj ženi pokloni kuću i još kojekakvih miljkova u Jagodini, te je poslije tamo živila. No on, kao i drugi mlogi slavni vojnici, ljubeći više ženski rod nego svoju ženu, nije ni Stani vjeran ostao; pa ne samo što je griješio s drugima, nego se i ovoj prvoj ženi, koju je već jedanput ostavio, opet navraćao, te je 1812. godine i dijete rodila. S drugom ženom nije imao đeteta nijednoga, a s prvom, osim ovoga što je rođeno 1812. godine, imao je još prvih godina sina Raku (Radovan ili Radojica), s koga će se, ako ga Bog poživi, moći prepočeti pravo lice Veljkova. Od Veljkova roda imaju u Srbiji još dva rođena brata njegova: Milutin i Miljko. Milutin je knez homoljski a Miljko pećki. Istina da u licu nijedan nije mlogo nalik na Veljka, ali junaštvom obojica svjedoče ko su.

Vrijedno je još nekoliko riječi reći o Stani. Nju je Veljko, kao što je kazano, s ostalom čeljadi svojom i negotinskom još zarana bio poslao u Poreč; no pošto prvi put razbije Turke na Bukovči, učini mu se sramota da on svoju ženu krije po Poreču; zato pošalje te dovedu i nju i Milutinovicu opet u Negotin. Kad Srbi pobjegnu iz Negotina, Milutin s momcima izvede Stanu, kao i svoju ženu, koja je bila trudna pa u Negotinu od pucnjave topova i kumbara pobacila dijete. U zbijegu niže Pančeva sastanu se Stana i Marija (prva žena), pa Marija kaže Stani: „Kamo, kurvo, moj muž? Ti si moga muža pojela“. A Stana veli: „Idi, drugo, Bog s tobom! Nemoj mi na jade pristajati; dosta mi je moga jada i žalosti. Dok je bio živ, bio je i moj i tvoj, a sad ga nema ni meni ni tebi“. Stanu je poslije u Banatu prosio nekakav bogat trgovac, no ona nije čela poći: „Ja sam, veli, bila za junakom i, ako se još jedanput uzudajem, opet ću se udati za junaka“. I zaista održi riječ: uda se

za argautskoga kapetana Jorgača, koji je 1821. godine u Karavlaškoj dokazao da je bio vrijedan uzeti ženu Hajduk-Veljkovu.

[*Žitije Hajduk-Veljka Petrovića, „Danica“ za 1826. g., 70—94]*

STANKO ARAMBAŠIĆ

Rodio se u Levču, u selu Kolaru. Za vremena Hadži-Mustajpašina bio je bimbaša nad svom srpskom vojskom koja je išla te branila beogradski pašaluk od baša (janičara) i od Pasmandžija. Kad su jednom Turci i Srbi razbili na Požarevcu nekakve Turke Pasmandžije, onda pripadne k Stanku nekakav Vlah, po imenu *Bujda*, koji je bio buljubaša u Pasmandžijinoj vojsci, te mu se preda, i on ga uzme na veru; no *Balota*, delibaša Hadži-Mustajpašin, uprkos Stanku ubije tog Vlaha na Stankove oči govoreći da je on bio s Pasmandžijinim Turcima. Odmah posle toga dođu nekakvi drugi Turci Pasmandžijini i, ne znajući šta je bilo od onih što su pre došli, tumare usred vojske srpske, koja se skloni i pobije ih, samo dvojica pobegnu brdom i Srbi otrče za njima. Čuvši Balota gde pucaju puške, on skoči na konja, pa s nekoliko delija potrči da vidi šta je; i razumevši šta je bilo, naklopi se i on za onima što begaju; a kad dođe tamo gde su Srbi ona dva Turčina bili presreli i opkolili da uhvate ili da ubiju, onda jedan od njih videći Balotu kao Turčina, položi pred njim oružje i uhvati mu konja za uzenđiju, moleći se da se preda i da mu se oprosti život; i Balota ga uzme na veru. No Stanko, koji je također na konju bio i te Turke terao, dotrči pa potegne iz pištolja te onoga Turčina pored Balote ubije. Balota ga zapita: „Zašto to?“ A on mu odgovori: „To je za ono“. — Pošto se već baše umire, dadu Turci u Beogradu Stanku knjigu da je nosi vojvodi smederevskome i on je odnese i preda, pa otide u krčmu na konak. Kad bude noć, pošto se on već skine